

GÖÇÜN ÖTEKİ YÜZÜ: TÜRKİYE ÇAĞDAŞ SANATINDA GÖÇ OLGUSU

Cansu ÇELEBİ EROL

Doktor Araştırma Görevlisi, Dokuz Eylül Üniversitesi, cansu.erol@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4038-5430

Çelebi Erol, Cansu. "Göçün Öteki Yüzü, Türkiye Çağdaş Sanatında Göç Olgusu". ulakbilge, 47 (2020 Mart): s. 400–407. doi: 10.7816/ulakbilge-08-47-02

ÖZ

Göç, toplumsal bir konu olması yönüyle, içerdiği düşünsel ve eylemsel pratikleriyle sanatı doğrudan ve dolaylı olarak etkileyen sosyal bir olaydır. Göç etme eylemi istemli ya da istemsiz, yaşanılan yerden ayrılma durumunu ifade ettiği için travmatik bir anlama sahiptir. Bireylerin göç etmeye karar vermesinin altında genellikle ekonomik, sosyal ve siyasal etkenler yatmaktadır. Gerek yabancı ülkelerden yurda doğru olan gerekse ülke içinde yaşanan göç hareketleri; ekonomik, politik, kültürel ve demografik yapıyı derinden etkileyen çok yönlü sonuçlar doğurmuştur. Göçün sonuçları arasında; göçmenin yeni olan mekana, kültüre, topluma entegre olma çabasıyla kendine ait unsurları yeni yerdeki değerlerle birleştirmesi ve böylece melez bir kültür ortaya çıkarması gösterilebilir. Göç sonucunda yaşanan değişimin çok boyutlu sonuçları birçok sanatçının sanat alanına taşıdığı konuların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Türkiye yakın tarihine bakıldığında göç olgusunun toplumsal değişim üzerinde oldukça önemli etkilerinin bulunduğu görülmektedir. Özellikle 1970 sonrası Türkiye'deki sanat yaratımlarında göç etme eyleminin bireysel ve toplumsal sonuçlarının çeşitli medyumlarla sanata dahil olduğu görülmektedir. Çağdaş sanat anlayışının yaratımına imkan tanıdığı disiplinlerarası anlatım yolları göç olgusunun tüm yönleriyle ele alınmasını da sağlamıştır. Bu bağlamda Türkiye çağdaş sanatında göç olgusuyla bağlantılı olan aidiyet, mekan, kimlik, bellek, ötekileşme, yabancılaşma, karşıt kültür, arabesk kültür gibi kavramların sanatçılar tarafından sıklıkla ele alındığı ve sanat pratiklerine dahil edildiği görülmektedir. Özellikle bazı sanatçılar göçle ilgili konuları kişisel tarihleri üzerinden kurgulamış ve disiplinler arası bir yaklaşımla irdelemişlerdir. Bu araştırma, yaratımlarını deneyimledikleri göç yaşantıları ekseninde şekillendiren sanatçılardan Seçkin Aydın, Gülsün Karamustafa, Ferhat Özgür ve eserlerini incelemeyi amaçlamıştır. Araştırmada göç olgusunun sanatçılar tarafından nasıl yorumlandığı, göç sürecinde yaşanılan deneyimlerin eserlere nasıl taşındığı ve göç olgusunun sanat yapıtlarına hangi kavramlar üzerinden yansıtıldığı irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çağdaş sanat, göç, Türkiye, Gülsün Karamustafa, Seçkin Aydın, Ferhat Özgür

Makale Bilgisi:

Geliş: 1 Ocak 2020

Düzeltilme: 27 Ocak 2020

Kabul: 2 Şubat 2020

Giriş

Sanat alanında varlık gösteren kişiler, gerek yaratıcılar gerekse alımlayıcılar, toplumsal değişkenlerin farkında olan, toplumdan beslenen ve yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayan kişilerdir. Sanatın yaratımında ve okunmasında da toplumsal faktörler oldukça etkindir. Bu nedenledir ki sanat eserlerinin dönemlerini yansıtan bir aynaya benzetildiği, zamanlarının ekonomik, sosyolojik ve politik özelliklerini yansıttıkları görülmektedir. Türkiye tarihine bakıldığında göç olgusunun tüm zamanlarda çeşitli yönlerde yaşandığı, toplumsal dinamikleri derinden etkilediği anlaşılmaktadır. "Cumhuriyet tarihi boyunca, Türkiye toplumunu en fazla etkileyen toplumsal olgunun göçler olduğu söylenebilir" (Asiliskender, 2006: 204). Bu bağlamda Türkiye'deki sanat yaratımlarında göç konusunun sıklıkla ele alınması, sanatın toplumsal değişimleri yansıtma özelliği ile birlikte okunduğunda oldukça anlamlı olmaktadır.

Genel anlamda göç, bir alandan ötekine, bir toplumsal ya da siyasal birimden diğerine doğru bir aktarım olarak tanımlanabilir. Göç, yaşanan yerin daimi veya yarı daimi olarak genellikle bir çeşit idari sınırın dışına doğru değiştirilmesidir (Faist, 2003: 41). Baş (2016) göçü; devletlerin ekonomik, siyasal ve sosyal sorumluluklarını yerine getiremediği zamanlarda ortaya çıkan, bireyi hem fizyolojik hem de psikolojik açıdan etkileyen ve de ciddi bir şekilde zorlayan, çeşitli zaman ve şartlarda güncelliğini korumuş ve hala da korumaya devam eden, son derece önemli küresel bir olay olarak açıklamaktadır.

Göçün, yaşanan ülke içinde ya da ülkeden dışarıya doğru olmasına göre iki kategoride değerlendirilmesi mümkündür. Eğer kişiler yaşam alanlarını çeşitli yönlerden farklılıklar barındıran bir bölgeye doğru yaparlarsa bu durumu iç göç olarak adlandırabiliriz. Ancak kişilerin buldukları ülkenin sınırını geçerek farklı bir ülkeye geçmelerine ise uluslararası göç denilebilir. Göç eden kişilerin bu eylemi istemli ya da istemsiz yapmaları mümkündür. İstemli göç hareketlerinde temel dinamik daha iyi bir yaşam arzusudur. Daha iyi olanaklar ve daha iyi bir yaşam arayışı sonucunda bulunulan alan terk edilebilir. İstemsiz göç hareketleri, genellikle yönetsel faktörlerden kaynaklı yaşanan olumsuzlukların kişilerin yaşadıkları alandan ayrılmalarını zorunlu hale getirdiği durumlarda oluşur.

Göç, ilk bakışta coğrafi bir mekân değiştirme süreci olarak görülmele birlikte, nedenleri ve sonuçları bakımından, bireylerin ve toplumların yaşamında daha geniş etkiler yaratan bir olgudur. Bir başka deyişle, toplumsal formasyonların ekonomik, politik ve kültürel yapılarında ve bu yapılar içindeki ilişkiler sisteminde yaşanan değişimlerin sonucunda ortaya çıkan göçün kendisi de, söz konusu yapılar üzerinde önemli dönüşümlere yol açan bir mekânsal yer değiştirme hareketidir (Göktürk & Kaygalak, 1999: 113).

Göç; küresel boyutta toplumsal hareketin durmaksızın yaşanmasına ve buna bağlı olarak melez kültürlerin oluşmasına neden olurken, milyonlarca insandan oluşan bir kitlenin vatansız, kimliksiz, yersiz-yurtsuz ve bir mekana ait olmadan yaşaması sonucunu da doğurur. Geldikleri yerlerle, yurtlarıyla ve kendi kültürel özellikleriyle bağlarını koparamayan bu kitlenin üyeleri, kendilerini farklı bir coğrafya ve iklimde, farklı din, dil, ulus ve etnik gruplar arasında, yeni gelenek ve adetler ile karşı karşıya bulurlar. Göçmenler, göç sürecinden önceki hayatlarında, farklı bir unsurla karşılaşmadan ve sahip oldukları kültürel değerlerin farkında olmadan yaşadıkları için kültürel kimlikleriyle ilgili bir sorunla karşılaşmamışlardır. Ancak göç sonucunda yerleştikleri yeni kentlerde asimilasyon korkusuyla kendilerine ait olanı koruma eğiliminde olan göçmelerin siyasal ve toplumsal alanlarda kültürel kimlikleri ekseninde hareket ettikleri görülmektedir. Örneğin, büyük kentlerin dar sokaklarında Anadolu'da bulunan binlerce ilçenin adlarının verildiği derneklerin üyeleri de bu amaçla bir araya gelmektedir. Söz konusu dernekler, ait oldukları coğrafyanın kültürel ve sosyal özelliklerini korumayı ve artık "sılaya" dönmesi muhtemel gözükmeyen gelecek nesillere aktarmayı amaç edinmektedir.

Türkiye yoğun göç hareketlerinin olduğu bir ülke olması sebebiyle birbirinden farklı unsurlarla şekillenmiş kimliklere sahip insanların yaşadığı bir ülkedir. "Cumhuriyetin kuruluş yıllarında yeni ülkenin sınırları dışında kalmış bazı Türk ve Müslüman kökenli toplulukların ülke içindeki yerleşmeleri, kırdan kente göç, önce işçi göçü olarak başlayan ancak sonra sürekli yerleşme şeklini alan dış göçler, toplumsal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıktığı gibi yine bir toplumsal değişime neden olmuştur" (İçduygu & Sirkeci, 1999: 269). Türkiye yakın tarihine bakıldığında özellikle 1950'lerden itibaren sanayileşme sürecinden sonra yaşanan değişimler, ekonomik ve toplumsal gelişmeleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle tarımsal üretimin makineleşmesiyle ortaya çıkan insan gereksiniminin azalmasıyla birlikte kırsal kesimden kentlere doğru göç akımı başlamıştır. Ayrıca 1960'lı yıllarda II. Dünya savaşı sonrasında ihtiyaç duyulan insan gücü ihtiyacı sonucu özellikle Almanya'ya yoğun bir göç dalgası

yaşanmıştır. Türkiye coğrafyasında yaşanan bir diğer büyük göç hareketi de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yaşayan çok sayıda insanın terör kaynaklı nedenlerle yer değiştirmesi sonucunda yaşanmıştır.

Bu bölgedeki bir milyondan fazla Kürt, çatışmalardan dolayı bölgedeki il merkezlerine ve güney ve batıdaki kentlere göç etmek zorunda kaldı. Yerinden edilme sonucunda, kentsel yoksulluk, eğitim hakkından yararlanamama, sağlık hizmetlerinden yararlanamama, sosyal güvenceden yoksunluk, iş gücü piyasasına yeterince katılamama, işsizlik ve kentsel mekanda ayrımcılığa uğrama gibi birçok sorun ortaya çıktı (Yükseker, 2015:233-234).

Bu sürecin devamında yaşanan köy boşaltmaları nedeniyle uluslararası boyutlarda bir hareketlenme yaşanmış, bölge insanları arasında AB ülkelerine ve Irak'a iltica edenler olmuştur.

Göç sosyolojik, kültürel, ekonomik ve politik birçok alana olumu ve/veya olumsuz etki ettiği gibi hayattan beslenen sanat içinde de önemli bir yer tutmaktadır. Genellikle göçün etkilerinden doğrudan etkilenen sanatçıların ele aldığı konular; göçün olumsuz yansımaları olan kimlik edinme, kimlik çatışmaları, yeni coğrafyada kendini kabul ettirme çabaları, ötekileşme, yersiz-yurtsuzlaşma, kültür, bellek, melez ve arabesk olarak ortaya çıkar. Bu konular sanatçıların kendi sanat görüşleri ve üretme pratikleriyle farklı biçimlerde ele alınmış ve çalışılmıştır. Sanatçıların göçün getirdiği sorunları ele alışı, bu sorunların tespiti ve çözümleri konusunda önerileri toplum önünde görünür duruma getirmekte ve çözüme katkı sağlamaktadır (Çeber, 2018: 108). Özellikle göçü bizzat deneyimleyen sanatçıların göç olgusunu kendi kültürel kimlikleri ve bellekleriyle eklemleyerek tüm faktörleriyle eserlerine taşıdıkları görülmektedir. Benzer şekilde Girgin'de (2017: 73) göç konusunun özellikle son yıllarda, göç etmek zorunda kalmış ya da göçer bir ailenin çocuğu olan sanatçıların yapıtlarına daha fazla dâhil olduğunu belirtmiştir.

Göç olgusunun sanata yansıma alanlarından biri kitsch olgusu üzerinedir. Kitsch kavramıyla yakından ilişkili olan arabesk kavramının ortaya çıkış süreci büyük kentlerde yaşanan göç süreciyle bağlantılıdır. İlk nesil kente göç edenler, gecekondu bölgelerinde kırsal alışkanlıklarını sürdürebileceği, hemşehrilik ilişkileri kuvvetli, doğa ile iç içe, sebze meyve yetiştirdiği bahçeleriyle kent içinde doğal bir doku yaratarak, metropol kültürü karşısında kendilerini korumuştur. Aynı zamanda kentin büyük kalabalıklarının oluşturmaya başlayan bu yoksul kesim kendiliğinden oluşan bir alt kültür yaratmış, zamanın ruhu olan kendini ifade etme ve dillendirme ihtiyacıyla arabesk kültürü doğmuştur. Diğer bir ifadeyle kente yeni gelen göçmenlerin gecekondu mahallelerinde kente uyum sağlayıp sağlayamama arasındaki ikilemden doğan arabesk kültür ve beraberinde ortaya çıkan kitsch olgusu Türkiye çağdaş sanatında önemli bir yer bulmuştur. Arabesk kültür, geleneksel yaşamdan modern yaşama geçişte Hasan Bülent Kahraman'ın da belirttiği gibi "Bir ara geçiş kültürü" (Kahraman, 2007: 76) oluşturmuştur.

80'lerde arabesk, büyük şehre sızmaya çalışan taşralı kalabalığın sesini duyurma, kendini kabul ettirme, görüntüler piyasasında kendine bir yer edinme, girdiği yabancı kültür içinde yönünü bulma, onu bozma ve kendine benzetme isteğinin adı olduğu kadar, büyük şehrin 'asıl' sahiplerinin bu yabancılar akınına geri püskürtme öncelikle de adlandırma çabasının da adydı (Gürbilek, 2011:25).

Bu kültürde doğan çeşitlilik ve popüler kültür de bu dönemden başlayarak günümüze dek süregelen sanatçıların irdelediği konular arasında yerini almıştır. Özellikle 1970'lerin sonunda, sanata kavramın girmesiyle birlikte ve yeni ifade araçlarında görülen farklı yaklaşımlar, göç olgusu ile birlikte içerisinde barındırdığı kavramların, çağdaş sanat pratikleri içerisinde sanatçıların en fazla üzerinde durduğu temalar olmuştur (Coşan, 2015: 2).

Sanat yaratımlarını göç, kimlik, kültür, aidiyet gibi kavramlar üzerinden kurgulayan, Türkiye çağdaş sanatının önemli isimlerinden Gülsün Karamustafa; göçmen bir ailenin üyesi olarak, kişisel tarihini sıklıkla çalışmalarına yansıtmıştır. Sanatçı özellikle kırsal alandan kentlere doğru yaşanan göç hareketlerinden etkilenen insanları ve bu insanların kente ve kent kültürüne alışma sürecini ön planda tutmaktadır. Barbara Heinrich Karamustafa ile ilgili olarak şunları da söylemektedir: "Büyük olasılıkla başka hiçbir Türk sanatçının külliyatı 80'li yılların politik ve kültürel durumunu Gülsün Karamustafa'nın ki gibi geniş, kapsamlı ve yoğun biçimde yansıtmamaktadır. Sanatçı – o zaman yerel, bugün küresel- toplumsal bağlamlar üzerinde durmaktadır ve başlıca teması "göç" olarak nitelendirilebilir." (Heinrich, 2007: 45). Sanatçı; köyden kente doğru yönelen insan hareketlerinin neden olduğu travmatik yaşantıları, göçmenlerin dramını, göçebe yaşayan insanların görüntülerini filmlerle, kitsch malzemelerle görünür kılarak eser, mekan ve eşyayı eklettik bir yapıyla bir araya getirmiştir.

Bu araştırmada Gülsün Karamustafa'nın "Kuryeler" adlı çalışması incelenmiştir. Sanatçı bu çalışmayı 1991 yılında, Vasıf Kortun'un küratörlüğünde gerçekleşen Anı/Bellek sergisi için oluşturmuştur. Sanatçı bu çalışmasında, büyükannesinin Yugoslavya göçü sırasında yaşadıklarından yola çıkmıştır. Kişisel tarihinde yer edinmiş anılar ve anlatılar ekseninde kurguladığı çalışma, büyükannesinin "Sınırları geçerken bizim için önemli olanları, çocuk yeleklerinin içine gizliyorduk" cümlesi odağında şekillenmiştir. Sanatçı üç adet kapitone çocuk yeğinin içine kendisine ait önemli saydığı şeyleri dikmiştir.

Gülsün Karamustafa İstanbul Artnews'in Ocak 2015'de yayımlanan sayısında Özlem Altunok ile gerçekleştirdiği söyleşisinde kendisi için önemli saydığı nesnelere; bazı tekstler, notlar, babasının el yazısıyla

yazdığı mektuplar, birtakım film artıkları ve objeler olduğunu ve yeleklerin içine dikilen tüm bu önemli nesnelere görülebilir ama dokunulmaz olmalarını istediğinden bahsetmiştir (Sabancılar, 2016: 138).

Çalışmada üzerlerindeki dikişleri görülebilen tam olarak bitmemiş yelekler ortaya çıkmış, izleyici yeleklerin içindeki nesnelere sezebilmiş ama onlarla tam olarak temas edememiştir. Anneanneden duyulan ve yeleklere eşlik eden "Sınırları geçerken, bizim için önemli olanları çocuk yeleklerinin içine dikerek gizliyorduk" cümlesi ise tırnak içine alındığından "Bir alıntıymış izlenimi veriyor ve konuşan kişinin orada olmadığını altını çiziyor; tıpkı boş yeleklerin orada olmayan çocukların varlığına işaret ettiği gibi. Burada olmayanlar kim? Neredeler ve ne oldu onlara" (Heinrich, 2007: 55). Göç sürecinin küçük çocuklar için ne denli zor olduğunu, muhtemel hastalıklar ve kayıplarla sonuçlandığını çağrıştıran bu boşluk duygusu izleyende oldukça ağır psikolojik bir etki yaratmaktadır.

İçinde yaşadığımız kültürlerin kolektif bilinçaltını oluşturan sözlü tarih bağlamında ve bu bağlamın ayrılmaz uzantıları olan İkinci Dünya Savaşı'nın direnişçi kuryesi, Demir Perde'nin her iki yanında da aynı şiddetle sürdürülen Soğuk Savaş ve Türkiye'nin geçirdiği askeri rejimlerle birlikte düşünüldüğünde, Karamustafa'nın işi tüm rasyonel düşünce ve bilinci hiçleyip, izleyiciyi, o yeleklerin yokluğunu ifade ettiği, yüzeyinde hapishane, savaş ve sınır anılarının yazıldığı bütün bedenlerin, dayanma eşiğinin ötesinin tüm deneyimlerinin duyumsandığı tek ve salt bir bedene dönüştürüyor. Cümlelerin kolektif öznesi "biz", bu birleşmeyi çağırıyor (Şengel, 2015: 43-44).

Resim 1. Gülsün Karamustafa, Kuryeler, 1991, Yerleştirme.

Göç olgusunun kişisel tarihinde yer bulduğu ve göç deneyimleri üzerinden kurgulanmış çalışmalarıyla sanat alanında varlık gösteren çağdaş sanatçılardan Seçkin Aydın, Goethe-Institut Ankara'da düzenlenen "Terk Etmeyeceğiz" sergisinde yer alan çalışmasıyla araştırmaya konu olmuştur. Kentsel dönüşüm projeleri, zorla tahliyeler, sınır güvenlik politikaları, göç/mültecilik ve yerel kentsel direnişler bağlamında yoğun sosyal-mekânsal dönüşümler odağında kurulan sergi "kentlerde nasıl beraber yaşayabiliriz" sorusunu Türkiye çağdaş sanatı üzerinden cevaplamaya çalışmıştır. Seçkin Aydın'ın sergide yer alan bir yerleştirme/kostüm biçimindeki çalışması tıpkı Gülsün Karamustafa gibi aile temelli kişisel anıları ve anlatıları temelinde oluşturulmuştur. Sanatçının "Babaanemi Taşıyamam, ayrıca onu ne yiyebilirim ne de giyebilirim" cümlesiyle adlandırdığı çalışmasında, Türkiye'nin Güneydoğu Bölgesinde 1990 sonrasında yaşanan köy boşaltma kararlarının ailesinin yaşadığı ilçeye de uygulanmasıyla gelişen bir göç hikayesini ele almıştır. Sanatçının belleğinde yer eden bu göç hikayesi, zorunlu bir yer değiştirme sürecinde yaşanan geçmişe ait büyük bir travma sonucu oluşmuş derin bir izi dışarıya aktarımının somut bir ifadesidir. Sanatçının çocukluk dönemine ait bu göç anısı kendi ifadesiyle "bir gün, bir gece, bir nehir ve yedi dağ yürüme mesafesindeki bir köye" ulaşma sürecini içermektedir. Sanatçı bu yolculuk boyunca kıyafetlerinin üzerinde pestiller (üzüm suyunun katılaştırılmasıyla oluşturulmuş bir yiyecek) kullanarak bir kıyafet daha dikmeyi böylelikle yiyecek sorununu çözmeyi planlamış, ancak aile büyüklerinden babaanesi ve amcasının yaşadıkları evden ayrılamayacak durumda olmalarını öğrenince bu planından vaz geçerek pestilleri onlara vermiştir.

Yerel ve ulus ötesi göç hareketleri, bulunduğu anın ruhunu etkileşime sokan bir unsur olarak var olur ve göç; sanatta zaman zaman tekinsizlik, misafirlik, vatansızlık, görünmeyen yurttaşlık, bitmeyen yolculuk ve sınırlar üzerine çok yönlü eleştirel kavramlar üretebilir (Baş: 2016: 8). Sanatçının bu çalışması, 90'lı yıllarda bölgede yaşanan çatışmalar sebebiyle herhangi bir ekonomik gücü olmadan göç etmek zorunda kalan ailelerin yaşadığı zorlu süreci akla getirmekte ve beslenme, barınma gibi hayati bir çok gereksinimden yoksun bırakılan insanlar için bu zorunlu göç etme durumunun hem süreçte hem de sonuçta yıkıcı etkilerine gönderme yapmaktadır. Bu çalışma ayrıca göçün her coğrafyada yaşanma durumunun ve etkilerinin önemsenme farklılığını ortaya koyması ve bir milyondan fazla insanın yerinden edilme durumunun farkındalığının sağlanması anlamında da önemlidir.

Resim 2. Seçkin Aydın, Babanemi Taşıyamam, Ayrıca Onu Ne Yiyebilirim Ne De Giyebilirim, 2015, Yerleştirme/Kostüm.

Göç olgusunu sanat alanındaki üretimlerine konu edinen bir başka sanatçı Ferhat Özgür'dür. Çorum'dan Ankara'ya göç etmiş bir ailenin üyesi olan sanatçı, göçmen kimliğiyle birlikte 1990'lardan günümüze bireyin yaşadığı yerleri sosyo-kültürel ve politik açıdan sorgulamaktadır. Sanatçı; köyden kente göç olgusu, yersiz-yurtsuzlaşma, kimlik, savaşlar, kültürel farklılıklar ve aidiyet kavramlarıyla sanatsal yaratımlarını oluşturmaktadır. Sanatçı özellikle kentsel dönüşüm sürecine dair gözlemlerini, bu projelere maruz kalan insanların yaşadığı trajedileri ve yok edilen yaşam alanlarını yansıtmaktadır. Sanat anlayışını, "Modernleşme sürecini yaşayan kentte, yoksul sınıfa mensup bireylerin gerçeklikleriyle ilgileniyorum. Onların hayatları, alışkanlıkları, inançları, saplantıları, korkuları ve her türden beklenti ve mücadelelerinde, hem kendi geçmişimle hem de Türkiye gerçekliğiyle ilgili izler buluyorum" (Pelvanoğlu, 2009: 10) cümleleriyle açıklamaktadır. Deneysel üretimlere izin veren sanat yaklaşımıyla çeşitli malzemeleri kullanarak sanatsal ifadesini şekillendiren sanatçı, "Bir Göçün Çok Yönlü Analizi" isimli enstalasyonu araştırılmaya dahil olmuştur.

Sanatçı bu çalışmasında kırsal alandan kentlere göç etmiş insanların durumlarını tüm boyutlarıyla ele almayı amaçlamakta ve çıkış noktalarını şu kelimelerle ifade etmektedir: Topraktan kopan köylüler, kent kültürünün bozulması, göç ile bu kültürün parçalanması, yersiz yurtsuzlaşma. Güveçler, kırsal kültürün otantik kabını simgeliyor, bu gün kentlerde de bu simgeselliğini koruyor. Güveç üzerindeki gazete küpürleri, göçmenlerin kentte karşılaştıkları sorunların çok boyutlu panoramasını veriyor. Bayraklar, 'burası benim yerim' diyen cesur göçmenlerin elde ettiği toprak parçasını işaret ediyor. Yapılan araştırmalara göre kondupollerde en çok tüketilen yiyecekler bulgur, mercimek, yarma vb.dir. Durağan köy kültüründen kent kültürüne adapte olmak isteyen insan yığınları, yersiz-yurtsuz kalacaklarını da göze alarak megapollere akın ettiler. Bir avuç toprak bulunca da barınacakları mekânları inşa ettiler ve kondupolleri yarattılar. Burası benim yerim dercesine bayraklar diktiler. Bir çift kültür ikileminde yaşadıkları devingen megapollerde, kimlik, yabancılaşma, suç, şiddet, ekolojik bozulma gibi onarımı zor soruları hem yarattılar hem de seyirci kaldılar. Büyük umutlarla yapılan göçler sonsuz sorunlar zinciri doğurdu (Özgür, 1997: 65).

Ferhat Özgür'ün kentsel dönüşümüne tanıklık eden işlerinde, kentsel dönüşüm projelerinin "sosyal yıkıma" dönüşmesini sorunsallaştırdığını saptayan Yaman (2009:7-8), 'İnsanların yaşamsal ortamlarından söküldüğü, 'mağdur edilmemelerine hassasiyet gösterilerek' ve 'modern yaşamın tüm gerekleri düşünülerek' yapıldığı belirtilen yeni imar projelerinin, yaşamı yalnızca modern inşaata indirgeyerek belleği silen bir yok sayma eylemine dönüştüğünü; kent ticaretinden elde edilecek akçenin simgelediği rant mekânları haline gelmesi, toplumsal yaşamın ve yaşamsal belleğin öznesi olan kent halkının ise yine aynı 'kentsel dönüşüm' projeleri adına sermaye egemen bir kurgunun/kurulumun nesnesi olmasındaki geriye dönül-e-me-z durum, yok edilmiş betonlaştırarak çirkinleştirme, modernleştir-e-me-me; havası, suyu, florası, faunası vakumlanmış bu önüne geçilemez imarlaştırma hızının 'imkansızlaştırma' ya da 'insa-n/f-sızlaştırma' öyküsünün, sanatçının yapıtlarının içeriğini oluşturduğunu belirtmektedir.

Resim 3. Ferhat Özgür, Bir Göçün Çok Yönlü Analizi, 1996, Enstalasyon.

Ferhat Özgür, göç konusunu özellikle kentsel dönüşüm projelerinin köyden göçen insanların oluşturduğu gecekondu mahallerinde uygulanması sonucu oluşan trajik sonuçlar ekseninde ele almaktadır. Sanatçı, bu gecekondu mahallerinin sahip olduğu farklı kültür ve kimlik gruplarını içeren melez kültürü, yaşadıkları kırsal alanları terk eden insanların geldikleri kentlerde yaşadıkları yabancılaşmayı, yönetsel güçlerin daha iyi bir hayat yaşamaları için oluşturdukları yüksek katlı konut projelerindeki tek tipleşen yaşamlarını ve yerinden edinen insanların yaşadıkları tüm bu travmaları çalışmalarına taşımaktadır.

Sonuç

Göç olgusu yüzyıllardır devam eden ve özellikle son yıllarda üzerinde daha çok tartışılan, göçe maruz kalan insan sayısının her geçen gün artması nedeniyle bir çok devletin üzerinde çözüm yolları aradığı çok önemli bir konu haline gelmiştir. Türkiye tarihine bakıldığında özellikle 1960 sonrasındaki süreçte yaşanan göç hareketlerinin ülkeyi ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel açıdan etkilediği görülmüştür. Göç, toplumsal bir olgu olması nedeniyle, beraberinde ele alınabilecek kavramlarla birlikte toplumun en önemli görüngü dünyası olan sanatın konusu olmuştur. Sanatın günümüz dünyasındaki yaratım olanaklarıyla göçün çok boyutlu düşünsel ve eylemsel etkileriyle kurgulanabilen çalışmalar oluşturulabilmektedir. Araştırma kapsamında ele alınan her üç çalışma da bir belge niteliği taşımaktadır. Eserler yaratıldıkları dönemdeki göç hareketinin neleri nasıl etkilediğini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmalar aracılığıyla göçle birlikte değişen hayatlar, bellek, kültür gibi kavramlar ve yersiz-yurtsuzlaşma olgusu alımlayıcıya aktarılmaktadır.

Göç ister bireylerin kendi istekleri ile isterse de zorunluluktan gerçekleşsin, sonuçta gitme, bırakma, ayrılma, bulunduğu yerden başka bir yere hareket etme, terk etme durumları bakımından duygusal ya da travmatik bir anlama sahiptir (Girgin, 2017: 73). Travmatik sonuçlarının farkındalığı ve olası yaptırımların sağlanması açısından göçün tüm yönleriyle ele alındığı sanat yaratımları disiplinlerarası yönlerden okunmalı, aynı şekilde göç olgusuna yeni fikir ve kavramlarla yaklaşacak sanat yaratımlarıyla göç olgusu ele alınmaya devam edilmelidir.

KAYNAKLAR

- Baş, Ebru. 1990 Sonrası Göçle Gelen Kültürel Etkileşimin Disiplinlerarası Sanata Yansıması, Dokuz Eylül Üniversitesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, 2016.
- Coşan, Emel. 1950'den Günümüze Türkiye'de göç olgusunun görsel sanatlara yansımaları. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 2015.
- Çeber, Tansel. "Plastik Sanatlardaki Üretimlerde Ele Alınış Biçimiyle Göç Olgusu". Sanat ve Tasarım Dergisi, (22), 97-109, 2018.
- Faist, Thomas. Ulusaşırı Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar. (Çev; Azat Zana Gündoğan ve Can Nacar) İstanbul: Bağlam Yayınları, 2003.
- Girgin, Figen. Sanatta Göç Teması, International Journal of Social and Humanities Sciences IJSHS, 2017; 1 (1): 54-75, 2017.
- Göktürk, A. & Kaygalak, S. Göç ve Kentleşme, Ü.Onat, A.Altay (Yay. Haz.). Sosyal hizmet sempozyumu '99 bölgesel kalkınma sürecinde sosyal hizmet, Ankara: TC. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve H.Ü. Sosyal Hizmetler Yüksek Okulu Yayını, 1999.

Gürbilek, Nurdan. *Vitrinde Yaşamak, 1980'lerin Kültürel İklimi*, İstanbul: Metis Yayınları, 2011.

Heinrich, Barbara. *Gülsün Karamustafa: Güllerim Tahayüllerim*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2007.

İçduygu, A. ve Sirkeci İ. *Bir Ülke, Bir Aile Ve Birçok Göç: Cumhuriyet Döneminde Bir Toplumsal Dönüşüm Örneği*. 75 Yılda Köylerden Şehirlere, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1999.

Kahraman, H. Bülent. *Postmodernite ile Modernite Arasındaki Türkiye*. (2. Basım). İstanbul: Agora Kitaplığı, 2007.

Özer, Yeşim. *Göçmenlere Yönelik Yabancı Düşmanlığı Türkiye için Tehlikeli Olabilir mi? Suriyeli Göçmenler Üzerinden Bir Değerlendirme*. Sosyoloji Divanı, Konya: Çizgi Kitapevi, 2015

Özgür, Ferhat. *Resimde Göstergeler ve Kurgusal Biçimler İlişkisi*. *Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Tezi*. Ankara: Hacettepe, 1997.

Pelvanoğlu, Burcu. Ferhat Özgür Şehir Defteri. s.19-37. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları, 2009.

Sabancılar, Duygu. *Bireysel ve toplumsal hafızanın sanat eserlerinde "kıyafet" aracılığı ile kurgulanması: Gülsün Karamustafa ve Gülçin Aksoy*. *Sanat ve Tasarım Dergisi*, (18), 2016.

Şengel, Deniz. *Düşkün İkona*. İstanbul: SALT/Garanti Kültür AŞ, 2015.

Tan, Pelin. *Sınır / Göç / Coğrafya: Güncel Sanatta Kimliğin Temsili ve Transcoğrafik Deneyimler*. *Sanat ve Sosyoloji* (ed. Aylin Dikmen Özarslan), İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005.

Yaman, Zeynep. *Ferhat Özgür'ün Şehir Defteri'nden Seçtikleri Üzerine Düşünceler*, *Şehir Defteri Sergi Kataloğu*, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, 2009.

Yükseker, Deniz. *Kürtlerin Yerinden Edilmesi ve Sosyal Dışlanma: 1990'lardaki Zorla Göçün Sonuçları*. *Küreselleşme Çağında Göç*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.

THE OTHER SIDE OF IMMIGRATION'S: IMMIGRATION CASE OF CONTEMPORARY ART IN TURKEY

Cansu ÇELEBİ EROL

ABSTRACT

Migration is a social event that affects art directly and indirectly with its intellectual and operational practices in terms of being a social issue. The act of immigration has a traumatic meaning, either voluntarily or involuntarily, as it expresses the state of leaving. Generally, economic, social and political factors affect people's decision to migrate. Immigration movements both from the foreign countries to the country and in the country; It has multifaceted results that deeply affect the economic, political, cultural and demographic structure. The results of the migration can be shown by the immigrant's effort to integrate into the new space, culture and society, combining its own elements with the values in the new place, thereby creating a hybrid culture. The multidimensional results of the change that occurred as a result of migration formed the subjects that many artists brought to the field of art. When we look at the recent history of Turkey, the phenomenon of migration is observed that social change quite deeply. Especially in Turkey in 1970 after the creation of art, it is seen that the personal and social consequences of immigration to be included in the action with a variety of art mediums. The phenomenon of immigration has been handled in all its aspects thanks to the interdisciplinary ways of expression, which allows contemporary art to be formed. In this context, artists frequently dealt with the concepts of immigration (belonging, space, identity, memory, othering, alienation, opposing culture, arabesque culture) and included these concepts in art practices at Turkey contemporary art. Some artists, in particular, have set up migration-related issues based on their personal history and examined them with an interdisciplinary approach. This research aimed to analyze the artists Seçkin Aydın, Gülsün Karamustafa, Ferhat Özgür and their works, which shaped their creations in the axis of migration experiences. In the study, how the phenomenon of migration is interpreted by the artists, how the experiences experienced during the migration process are transferred to the works and what concepts the migration phenomenon reflects on the artworks are examined.

Keywords: contemporary art, immigration, Turkey, Gülsün Karamustafa, Seçkin Aydın, Ferhat Özgür